תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר נזיקין

מהרש"א - חידושי אגדות
על מכות

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על מכות

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-מכות/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ז. 4
דף ט. 4
דף ט: 4
דף י. 5
דף י: 8
דף יא. 10
דף יא: 11
דף יב. 12
דף כב: 12
דף כג. 13
דף כג: 15
דף כד. 19
דף כד: 26

דף ז.

נקראת חבלנית. פי' כאשד ישראל צדיקים אץ לחוש להרבה שופכי דם, שאם יש לחוש כבר אמרו (סנהדרין מ"ו א') ב"ד מכין ועונשין אף שלא מן הדין לעשות סייג לתורה. (אבל) אלא איירי כאשר ישראל צדיקים ואין צריכין לעשות סייג אם הורגת אחת לשבעה שנים ע"י שלא חיו מלמדין בזכות הנדון נקראת חבלנית. כי הב"ד צריכין שיהיה עיקר שלהם סוב וכאשר עיקר שלהם טוב מבקשים ומחפשים הטוב, וכאשר אץ עושים כך נקראים חבלנית. ורשב"ג אמר אף הם מרבים [שופכי] דמים מפני כי יסמכו על זה וישפכו דם. ומה שאמר שיהיו מרבים שופכי דם ולא שאר חטאים, מפני כי כבר אמרנו ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין כאשר יראה הדור פרוץ בעבירה ולא יהיו מרבים. אבל גבי שפיכות דמים אם היה אהד לכד נהרג קודם שהיו עושין גדר, מי יחזיר נשמתו של זה דשקול נשמתו של אדם כמו כל העולם. ולכך על שפיכות דם יש להקפיד שלא יהיו מרבים.

דף ט.

התם כדאהדרו עילויה ועתה השב את אשת וגו'. וכתבו התוספות כדאהדרו ליה שלא היה צדיק כדמסיק כו' דה"ל ללמוד ורב חסדא לית ליה האי דרשא דכי נביא הוא כו' עכ"ל לא ידענא מי הכריח אותם לזה דהא ודאי אף לרב חסדא דפטור בידי אדם מתוקמא שפיר כרב חסדא הך דרשא דכי נביא הוא דהשם יתברך לא הודה לו במה שאמר הגוי גם צדיק תהרוג אלא שהוא חייב הריגה בידי שמים כדמוקי רב חסדא הא דהנך מת על האשה וגו' דהיינו בידי שמים דהא עלה קאי הגוי גם צדיק תהרוג וגו' ואפשר לומר דמשמע לשון הריגה הגוי גם צדיק תהרוג וכדמסיק בן נח נהרג שהיה לו ללמוד כו' דהיינו בידי אדם שאין לשון הריגה נופל על בידי שמים רק על בידי אדם וק"ל:

דף ט:

וממך למד אכסנאי שבא לעיר כו'. הלשון מגומגם קצת ובפ' החובל גרסי' וכבר למד אכסנאי כו' ויש ליישב לשון שמעתין דר"ל ממך למד שאתה גרמת לו להשיב לך אחותי היא כמ"ש כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה ששאלתם אותו בתחלה על עסקי אשתו ולא על אכילה ושתיה וק"ל:

דף י.

אמר אביי בשכם נמי שכיחי רוצחים דכתיב וכו'. מיהו לא הוו שכיחי בשכם כמו בגלעד דאל"כ הדרא קושיא לדוכתין בעבר הירדן תלת ובא"י תלת וק"ל:

שם ותו ליכא והא כתיב ועליהם תתנו מ"ב עיר כו'. ק"ק כיון דמשמע ליה ועליהם תתנו לקליטה אגופה דקרא ה"ל למפרך הכי דכתיב שש ערי מקלט תהיינה ותו ליכא כו' וי"ל דודאי ידע לחלק בכמה דברים בין הני ו' ערי מקלט ובין מ"ב הערים כדלקמן בסוף פרקין לענין העלאת שכר אלא דפריך דאע"ג דנפישי רוצחין בגלעד ושכם לא היה לחוש להן כיון דעוד מ"ב ערי מקלט היו ומשני הללו קולטות לדעת כו' וכיון דהני מ"ב אינן קולטות שלא לדעת יש לחוש בשכיחי רוצחים בגלעד ושכם וכן הא דפריך וחברון עיר מקלט הואי והכתיב כו' אגופה דקרא בספר יהושע ויקדישו וגו' ואת קרית ארבע היא חברון וגו' ה"ל למפרך והכתיב ויתנו לכלב את חברון וגו' וי"ל דאקרא איכא למימר דלאו לכל הצורך של הגולים ניתן להם אף הוא ערי מקלט ולכלב ניתן לכל צרכיו אבל השתא דקאמר דאף שלא לדעת קולטות אלו הו' ערים א"כ ודאי לכל צורך הגולים ניתן להם והכתיב ויתנו לכלב וגו' וק"ל:

מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון וא"י הרב שגלה מגלין ישיבתו כו'. והכא לא קאמר כה"ג שלא ישנה אדם אלא מפי הרב שהוא הגון כדאמרינן ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' וגו' אם דומה הרב למלאך יבקשו תורה מפיהו ואם לאו כו' משום דמסיק בפ' אין דורשין דגדול יכול ללמוד אפילו מרב שאינו הגון כמו ר"מ שלמד מאחר וק"ל:

והאר"י מנין לד"ת שהן קולטין שנאמר את בצר במדבר וגו' וזאת התורה וכו'. ר"ל וי"ו מוסיף על ענין ראשון את בצר וגו' כי כמו שג' ערים קולטין כן זאת התורה קולטת ומסיק דקולטת ממלאך המות ולא מגואל הדם וע"ז יש לפרש מתני' הוי גולה למקום תורה כו' אם רבך גולה ע"י שהרג בשוגג הוי גולה עמו ואל תאמר שאף רבך לא יהיה גולה שהיא התורה תבא אחריך לקולטך מיד גואל הדם הרודפך דאין התורה קולטת רק ממלאך המות וק"ל:

כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס כו'. דלא הוה שתיק פומיה מגירסא כו' וה"נ ה"מ לאתויי מהך עובדא דפ' ב"מ דוד כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולי יומא כו' ולא יכיל ליה דלא הוה פסק פומיה מגירסא כו' ע"ש וכן מהך עובדא דרבה בר נחמני בפ' הפועלים ע"ש:

מפני מה זכה ראובן למנות בהצלה תחלה כו'. יש לדקדק מי הכריח אותם לתת טעם בזה ולמה לא ימנה את בצר שהיא מנחלת ראובן תחלה גם שהוא היה הבכור ונראה

לפי המכוון שאמרו לעיל דחברון ביהודה כנגד בצר במדבר שכם כו' קשה לו דהכתוב בספר יהושע אינו מורה כן שאמר ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית הארבע היא חברון בהר יהודה ומעבר לירדן וגו' את בצר במדבר במישור ממטה ראובן ואת ראמת וגו' והשתא כיון דבצר וחברון היו מכוונים זה כנגד זה כיון דבקרא קמא מנה חברון שהיה מחלק יהודה באחרונה באותן של יהושע ה"ל נמי לימנות בקרא דבתריה בצר שהיה מכוון לו באחרונה באותן של משה וקאמר מפני שהוא פתח בהצלת יוסף תחלה מנה אותו בהצלה דהכא גם כן תחלה באותן של משה משא"כ יהודה שפתח בהצלת יוסף לבסוף שאמר מה בצע כי נהרוג וגו' ואמרינן פ"ק דסנהדרין כל המברך את יהודה הרי זה מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ וגו' ולכך מנה אותו ג"כ באחרונה בהצלה באותן של יהושע וק"ל:

מ"ד אז יבדיל משה ג' ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. ר"ל לפי שבפרשת מסעי בציווי כתיב את שלש ערים תתנו מעבר לירדן וגו' ולא כתיב מזרחה שמש דרשו שהוסיף בעשייה לומר מזרחה שמש שא"ל הקב"ה הזרח שמש לרוצחים ופרש"י להכין להם חיותם כו' עכ"ל וקשה דכבר נצטווה ע"ז כמפורש מדכתיב ונס אל אחת הערים האלה וחי כדאמרינן לעיל ונראה לפרש ע"פ מ"ש בסמוך שאף שאין הג' אלו שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו אותן שבא"י הבדל אתה אותן לרוצחין שלא ידאגו ויצטערו על העתיד והזרח השמש להם שיראו וישמחו בהבדלתן על העתיד שיהיו נצולו ע"י וא"ד דמשה מעצמו הבדילן כדלקמן. וא"ל הקב"ה והסכים ע"י הזרחת השמש לרוצחים לשמחן על העתיד שיהיו נצולו ע"י ולזה נסמך הך דרשא דאוהב כסף וגו' שאמר משה מצוה הבאה לידי אקיימנה כו':

מ"ד אוהב כסף וגו' זה מרע"ה שהיה יודע כו'. דימה בכ"מ התורה לזהב והמצוה לכסף לפי המדריגה להתורה על המצוה ע"ד כי נר מצוה ותורה אור ובמעלות התורה ידוע בו שנקראת התורה ע"ש תורת משה אבל אמר בכאן במעלות המצוה שאל תתמה על משה רבינו עליו השלום שהיה מתאוה ליכנס לארץ לאכול מפירותיה רק לקיים בה מצות התלויות בארץ שהרי כך היו המצות חביבות בעיניו שהיה יודע שאין ג' ערים כו' והוא שעיקר מצוה זו התלויה בכבוש הארץ שאינן קולטות עד שנבחרו גם הג' שבא"י ואעפ"כ אמר מצוה שבא לידי דהיינו מצות נתינת ג' הערים מיהת אקיימנה בחיי וק"ל:

ומי אוהב בהמון לו תבואה מי נאה ללמוד בהמון כו'. לפי כל המדרשות שבסוגיא בהאי קרא נראה דדרש לו תבואה בוי"ו ובכל הספרים כתוב לא תבואה באלף גם לכאורה סיפיה דקרא גם זה הבל לא יתכן לפי כל הדרשות שבסוגיין וי"ל דודאי הקרא מפורש לא

תבואה באלף וה"ק קרא לפי דרש הזה שמי שהוא אוהב לדרוש בהמון דהיינו ברבים ולא תבואה שאינו בקי במקרא במשנה ובהלכות ובהגדות כפרש"י גם זה הבל לדרוש ברבים אבל התלמוד דריש ונקיט המכוון הדיוקא ממנו דמי נאה ללמוד בהמון ולדרוש ברבים מי שכל תבואה שלו שהוא בקי בכל אלה וכה"ג יש לפרש לכל אינך דרשות דבסוגיין בהאי קרא למאי דדריש כל האוהב ת"ח לו התורה כו' קרא לא תבואה בחלף ה"ק כל שמראה עצמו שהוא אוהב בהמון שהם הת"ח ולא תבואה שאין לו תורה גם זה הבל אהבתו הוא הבל ואינה אהבה רק לפנים כדאמרי' פ' אלו עוברין גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח יותר כו' ואמר ר' עקיבא כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כו' ובהכי יתיישב הא דמייתי רש"י והיא בפ' ב"מ מאן דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן ואמרו עוד שם ודדחיל מרבנן הוא גופיה צורבא מרבנן דיש לדקדק בו דאהבה גדולה מיראה בכל מקום וא"כ למה יהיה זכות דחיל מרבנן יותר גדול מזכות דרחים רבנן והיה ראוי הזכות בהיפוך זה דרחים רבנן יהיה גופיה צורבא מרבנן ודדחיל מרבנן יהיה לו בנין רבנן אבל התירוץ בזה כמ"ש דכל ע"ה שונא ת"ח ומי שאוהבן ודאי כבר נעשה ת"ח ולא שייך למימר ביה מאן דרחים רבנן יזכה שיהיה גופיה צורבא מרבנן דע"כ כבר הוא אחד מרבנן כיון שהוא אוהבן וע"כ אמרו בו שיהיה הזכות לו שגם בניו יהיו רבנן והתלמוד דקאמר כל אוהב בהמון לו תבואה בוי"ו ומן המקרא דכל אוהב בהמון ות"ח לפי האמת לו תבואה שזוכה להיות בניו ת"ח כרבא בריה דרבה שהיה רבה אוהב ת"ח וזכה להיות בנו רבא ת"ח וק"ק בדברי המאמר הזה כל אוהב בהמון לו תבואה מאי משמע הך דרשא כפרש"י שהרי לא הוסיף על דברי המקרא כלום רק מלת כל במקום מלת מי שנאמר בקרא מי אוהב וגו' ואפשר דסמך תלמודא עצמו בהך דרשא אהא דמייתי יהבי ביה רבנן עינייהו ברבא כו' וק"ל:

כל אוהב ללמוד בהמון כו'. גם בדרש זה יש לפרש לפי המקרא לא תבואה שאמר על מי שמראה בעצמו שהוא אוהב ללמוד עם חבירים רבים ולא תבואה וראינו שאין בו תורה גם זה הבל ר"ל שאל תאמין לו שהוא אוהב ללמוד ברבים שהמכוון ממנו כן אלא באמת אוהב ללמוד בחברים רבים יש לו תבואת התורה וקאמר דהיינו דריב"ח מ"ד חרב על הבדים כו' חרב על שונאיהם כו'. הוא מבואר שמדרך למוד תורתנו מתוך עומק ענינים לא יבא האדם על בוריה של תורה ועל אמתתה רק ע"י פלפול וחדוד עם חבירים משא"כ דתי העובדי כוכבים שכ"א עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו ואין צריך לחבירים וכדאמרינן בפרק הרואה שאין התורה נקנית אלא בחבורה ולזה אמר מי שעוסק בתורה בד בבד ביחידות הנה הוא עוסק בה כעובד כוכבים העוסק בה שלמודו ביחידות ואמרי'

בפ' ד' מיתות עובד כוכבים העוסק בתורה חייב מיתה [בידי שמים] ואמרינן שם דכל מיתתו בסייף שהוא מיתת חרב וע"כ זה העוסק בתורה כמדת העובד כוכבים ביחידות ראוי לעונש מיתת חרב וסייף. ואמר

ולא עוד אלא שמטפשין כו'. כי הטעות מצוי בלמוד יחידי משא"כ בלמוד של רבים שאם יטעה א' מהם יש שני להודיעו לו טעותו. ואמר

ולא עוד אלא שחוטאין כו'. כך נראה הגירסא מפרש"י בפ"ק דתענית וכן ממה שהוצרך רש"י הכא לפרש נואלו שרי צוען נשאו אלמא הנואל נשא לחטוא עכ"ל והיינו נמי מטעם שאמרנו כי הטעות מצוי ביחיד להתיר האיסור ולטהר הטמא והיינו שחוטאין וק"ל:

מ"ד עומדות היו רגלינו וגו' מי גרם רגלינו שיעמדו כו'. משום דהאי קרא אין לו חיבור לשלמעלה דכתיב שמחתי באומרים לי בית ה' נלך שהוא לשון עתיד למדברים אליו לנוכח ועומדות היו הוא לשון עבר למדבר בעדם גם שכלל עצמו עמהם רגלינו ולזה דרשו לפי מ"ש בסמוך שמעתי שהיו בני אדם אומרים לי בית ה' נלך מתי ימות כו' ושמחתי בדבריהם שאמרו שיבנה בהמ"ק ויהיה להם הא' מג' עמודים כמ"ש על ג' דברים העולם עומד על התורה ועבודה וג"ח שע"י בנין בהמ"ק יהיה להם עמוד העבודה כמ"ש ונעלה לרגל ואמר דוד שמחתי בו אבל הקב"ה לא הסכים על ידם כדלקמן ואמר משום דהיו עומדות רגלינו במלחמה שהיה לי ולכם בזה עמוד א' שהיה עמידת רגלינו היותר טוב והוא בשעריך ירושלים עמוד של תורה שהיה לנו בשערי ירושלים כדאמרינן ות"ת כנגד כלם. ודע דלפי דרש תלמוד שלנו נראה לפרש שלא אמרו כן דרך ליצנות ולא שהיו מבקשים למיתתו של דוד אלא שהיו מתאוים לבנין בהמ"ק בעבור העבודה כמ"ש ונעלה לרגל ואמרו ימות זקן שכבר באותה שעה דוד זקן ובא בימים ונתמנה כבר שלמה למלך תחתיו ויבנה בהמ"ק ע"י אבל בירושלמי לפ"ב דברכות אמרו שהיו פריצי הדור עושים כן היו הולכים אצל חלונותיו של דוד וא"ל מתי יבנה בית המקדש כו' ע"ש ושא"ל הקב"ה טוב יום בחצרך כי מקום המקדש כבר היה ביד דוד שקנה מארונה וטוב לי יום בחצרך שעדיין המקום פנוי כמו חצר בלי בנין ואתה עוסק בתורה כו' ויום אחד שאמר בפרק ב"מ מפורש שאותו יום אחד הוא יום ו' שקודם מיתתו שרצה דוד להיות מת ביום ו' וזמן מיתתו היה ביום ז' והיה מתבטל אותו יום מד"ת:

דף י:

ע"ב טוב וישר ה' על כן יורה חטאים וגו' אם לחטאים יורה ק"ו כו'. לענין הפתחא להאי פרשתא הכי יתפרש האי קרא טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך לעשות לרוצחים

הכנה לדרך לעיר מקלטו להצילו מיד גואל הדם וקרא השוגגים חטאים כדאמרינן פ' י"ה וכדלקמן שלא נזדמן השוגג רק למי שיש בידו חטא כבר והוסיף בדבריו ק"ו לצדיקים שיורה להם הדרך להצילו מפגע רע ועוד יש לפרש שגם זה הק"ו פירושא דקרא וע"פ מ"ש בס"פ אד"מ כתיב טוב ה' לכל וכתיב טוב ה' לקויו משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה כולו כשהוא עודר אינו עודר אלא הטובים שבהם שר"ל הטובה שבא לפעמים לרשעים הוא ע"י הצדיקים וז"ש הכתוב טוב וישר ה' לעשות טובה לצדיקים כמ"ש וע"כ יורה ג"כ גם החטאים בדרך כדי שישא ק"ו בעצמו אם כך טובה עושה לחטאים ק"ו לצדיקים וע"י זה ישוב ויהיה צדיק דהשתא עיקר הטובה שעשה לו הקב"ה מתחלה לצדיק היה כמ"ש כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה עוד:

א' הרג שוגג וא' הרג מזיד כו'. זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד כו'. אבל על זה שנהרג בשוגג הראשון לא קאמר שהרג במזיד שאולי חטא אחר היה בו שנתחייב דין שמים שע"כ לא היה ע"פ עדים אבל זה שנהרג ע"פ עדים היה חייב מיתה כדין אדם שהרג כבר במזיד ולעיל כתבנו בחידושי הלכות לפי דרך התוס' בההיא דגלעד נפישי רוצחים דהרבה מזידים נהרגו ע"י שוגג א' ע"ש ומיהו בשוגג הראשון צ"ל ע"כ כמ"ש הכא לגבי מזיד דע"י חטא אחר שזמן לו כן שוגג הראשון ולא גלה לפי שלא היה עדים בדבר ונזדמן לפונדק א' שהרג בשוגג ע"י עדים עד שהוצרך ליגלות וק"ק דמשמע מזה שהרג בשוגג בלא עדים שהוצרך ליגלות ולא ידענו על מה דהא הגלות לערי מקלט אינו רק מפני גואל הדם שיהרגנו ואם אין עדים בדבר היאך יהרגנו הגואל ואפשר לומר אם הוא מודה בדבר או שיתוודע הדבר ע"י קרובים ופסולים שפטור הגואל אם יהרגנו ודו"ק:

בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו כו'. עיין בזה במפרשים ואענה גם אני חלקי דלא קאמר שמוליך אותו הקב"ה אלא מוליכין אותו והוא ע"פ מה שכתבנו בכמה מקומות שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע וע"כ אמר בדרך שאדם רוצה לילך שהרשות בידי האדם ממנו ית' ב"ה שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו ומייתי ראיה מן התורה דכתיב לא תלך עמהם שא"ל הקב"ה כן וכתיב קום לך אתם וגו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא ששלח לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שא"ל קום לך אתם ואמר דכתיב אנכי ה' אלהיך מלמדך להועיל וגו' כי כל מצותיו ית' ב"ה אינו מלמדך רק להועיל ולטוב לך אבל מדריכך הוא מלאך שאתה מדריכו בדרך זו תלך כפי דעתך ורצונך ואמר דכתיב אם ללצים הוא יליץ

וגו' ר"ל אם ללצים הוא מוסיף לו לץ דהיינו מלאך כפי ליצנותך ואם לענוים הוא יתן חן לעצמו מלאך של חן נגדו ית' ב"ה:

מפני מה נאמר פ' רוצחים בלשון עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע וגו' מפני שהן של תורה כו'. ודאי דכמה פרשיות בתורה שהן של תורה ולא נאמרו רק בלשון ויאמר כגון פ' החודש ופ' זאת חקת הפסח ופ' טומאת כהנים ופ' ציצית אלא דפרשיות של תורה הכתובים בתורה איכא הכי ואיכא הכי אלא לפי שבספר יהושע לא נאמרה שום פ' לקיים מצוה הכתובה בתורה חוץ מפ' רוצחים וע"כ נאמרו כולן בלשון ויאמר כדרכן וזו יצתה מכללן להורות שהיא של תורה שיפול בהן לשון עז:

דף יא.

דכל דיבור לשון קשה בפ' כי תשא גבי וידבר ה' אל משה ובפ' שמיני גבי וידבר אהרן אל משה ובפרשת בהעלותך גבי ותדבר מרים וגו'. פרש"י כך דכל דבור לשון קשה הוא כו' וכתב הרא"ם שם מפני שהדבור כאשר תבא אחריו כו' ע"ש באורך לפי דרכו אבל דבריו תמוהים דהא בדבור דהכא גבי יהושע כתיב אמירה אחריו ואעפ"כ דרשוהו מלשון קושי גם מה שפי' שהדבור בכל מקום מורה על הכלל והאמירה אחריו מורה על הפרט מצאתי גם היפך זה הדבור אחר אמירה בפ' ציצית והנראה כי הדבור אינו נופל בשום מקום אלא בלשון קשה וזה אב לכולן דיבר אתנו קשות ולכן יפול בדברים של תורה לשון דבור אבל בדברים שאינן של תורה לא יפול בהן כלל לשון וידבר רק אמירה חוץ מקומות מעטים שיצאו מן הכלל שנאמר בהם וידבר לפי שהענין בעצמו איירי בדבר קשה כגון כל אלו שהביא רש"י בפי' החומש בפ' כי תשא וידבר ה' אל משה לך וגו' ובפ' שמיני וידבר אהרן וגו' ובפרשת בהעלותך ותדבר מרים וגו' שאינן מדברים בשל תורה ושינה הכתוב לומר בהן וידבר ע"ש קושי הענין ודו"ק:

אין נדברו אלא לשון נחת כו'. מפורש בפ' במה אשה אר"י אר"ל ב' ת"ח הנוחין זה כו' ע"ש גם בפרש"י ויש לדקדק מי הכריח המקשה להקשות מברייתא דפירשו אין נדברו אלא לשון נחת כו' אמאי לא מקשה מגופה דקרא ידבר עמים תחתינו וי"ל דודאי הקרא ידבר עמים וגו' יתפרש מלשון הנהגה שהוא הקשה שע"י הנהגה קושי להם ידבר עמים וגו' ומ"ה הוצרך להקשות מברייתא:

ויכתוב יהושע את הדברים האלה וגו' ר"י ור"ן חד אמר ח' פסוקים כו'. והכי אמרינן בפ"ק דב"ב אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא ע"כ כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר"י ואמרי ליה ר"ן כו' ויש לפרש לפי זה את הדברים האלה ר"ל ענין

ודברים אלה שהזכיר להם יהושע ואשלח את משה וגו' ואוציא את אבותיכם וגו' וישם מאפל ביניכם ובין מצרים ויבא עליו את הים וגו' כל זה כתב ג"כ יהושע בספר תורת אלהים באותן ח' פסוקים כמ"ש לכל האותות אשר שלחו ה' וגו' ולכל היד החזקה ולכל המורא וגו' ולמ"ד ערי מקלט ניחא טפי הדברים האלה דקאי אאותן דברים שהן של תורה וכתובים בספר יהושע וק"ל:

שהיה להן לבקש רחמים על דורן כו'. ודבר זה תלוי יותר בכ"ג שכך היה תפלתו ביוה"כ על כפרת עון שתבטל הגזירה שלא יהרג גם שהרשעים ישובו מעונם ותיבטל מהם גזירה רעה כההיא דר' זירא בפ' אד"מ וק"ל:

שבשעה שכרה דוד שיתין כו'. מבואר באורך במסכת סוכה פ' לולב וערבה ע"ש ובחומש פ' בראשית:

כל היודע דבר זה ואינו אומרו יחנק בגרונו כו'. לפי שדבר זה שטיפת המים הנטבע בהם היא מיתת חנק כדאמרי' בד' מיתות אע"פ שבטלו דינן לא בטל ולהכי היודע להצילנו ממיתת חנק זו ואינו אומר יחנק בגרונו במדה זו וק"ל:

ואפ"ה כתיב ואחיתופל ראה שלא נעשתה וגו' ויצו אל ביתו ויחנק וכו'. דמשום שראה שלא נעשתה עצתו ודאי לא היה חונק עצמו אי לאו קללה של דוד אע"פ שהיתה על תנאי וק"ל:

דקא"ל עלי לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד וגו'. דהאי לישנא דכה יעשה וגו' נאמר במקרא על המקבל עליו שום קללה הנזכרת כבר כמו שאמרה רות כה יעשה ה' לי וכה וגו' כפרש"י שם כאשר התחיל להרע בי שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי וכה יוסיף אם יפריד וגו' וכאן לא נזכר לעיל מיניה שום צרה רק זאת ובני עלי בני בליעל וגו' ולא ישמעו לקול אביהן וגו' שעל זה נתכוין לומר כה יעשה ה' לך וגו' וק"ל:

דף יא:

ע"ב מאי דכתיב יחי ראובן וגו' וזאת ליהודה וכו'. פרש"י מה ראה לסמוך יהודה לראובן ומה ראה להתחיל בברכת יהודה בלשון וזאת וכו' עכ"ל פי' דה"ל למנקט ברכת לוי קודם ליהודה לפי תולדותם כמ"ש בברכת יעקב בפ' ויחי ועי"ל לפי הגירסא דפ' החובל דלא מייתי קרא דוזאת ליהודה אלא קרא דיחי ראובן ואל ימות דמה ראה לומר לשון כפול יחי ראובן ואל ימות ואמר שכן היה מבקש רחמים על יהודה יחי ראובן בעוה"ז ואל ימות שלא יזכר לו מעשה בלהה וכל זאת גרם לו יהודה שיודה וזאת ליהודה שיהיה בנידוי גם

בעוה"ב כמו שהתנה וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו בעוה"ז ובעוה"ב כפרש"י בחומש ומזה כתב המרדכי בפ' האומנין דהמקבל נידוי בעוה"ב אין לו התרה בעוה"ז דנידוי של מקום תלוי התירו במקום כמו שמצינו ביהודה שהיו עצמותיו מגולגלין בארון עד דשרייא רחמנא עכ"ל וכה"ג כתב הרא"ם ע"ש דמה"ט [לא] התירו לו אחיו הנידוי בחייו:

ומ"ש לא הוה קא מעיילי ליה למתיבתא דרקיע כו' לא הוה ידע למשקל כו' דכמו דמרחקין בעוה"ז מן המנודה באכילה ושתייה ובכמה שאר דברים כן מרחיקין בעוה"ב מן המנודה באלו הדברים שהם בעוה"ב תחת אכילה ושתיה שבעוה"ז כמ"ש עוה"ב אין בו לא אכילה ושתיה אלא צדיקים יושבים כו' ונהנין מזיו השכינה ומיהו בעוה"ז ודאי אין מרחיקין ממנודה בענין למוד התורה כדאמרינן דשונין לו והוא שונה לאחרים:

ומ"ש לא ידע לפרוקי קושיא ועזר וגו'. בפרק החובל אמרינן ליה בלשון אחר לא הוה סליק שמעתתיה אליבא דהלכתא ועזר מצריו וגו' ועיין בפרש"י שם:

דף יב.

ג' טעיות עתיד שרו של רומי כו'. פרש"י הוא סמאל והוא מלאך ושרו של אדום כדמייתי קרא מי זה בא מאדום וגו' וכבר האריך בזה הר"י אברבנאל בס' משמיע ישועה שמלכות רומי נקרא ע"ש מלכות אדום שהמלך הראשון שמלך בו היה צפו בן אליפז ואמר שטעה כו' והוא גלה לבצרה דאל"כ מאי בעי בבצרה שהיא עיר מואב שנאמר על קריות ועל בצרה ובפי' רש"י בספר ישעיה אמרו רבותינו ב' טעיות כו' שבצרה הוא בצר וכו' וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא מזיד הרג כו' עכ"ל ואפשר דכך היה גרסתו בשמעתין ומשום דהך טעותא שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך הוא בעצמו האי טעותא דשוגג ומזיד דמלאך מזיד הוא ולא שייך ביה שוגג ויש לקיים כל ספרים שלנו דחשב נמי טעותא דאדם והוא מלאך וה"ק שאינה קולטת אלא אדם שינצל שם מפני גואל הדם ולא מלאך שהרג ישראל והרי גואל הדם שלהם הוא הקב"ה כדאמרי' במדרשות ואין מקום קולט להציל ממנו כי מלא כל הארץ כבודו וק"ל:

דף כב:

מה המכות האלה בין ידיך וגו'. מפירוש הרע"ב היכן הוא לוקה את היתירה שאינה ראויה להשתלש דל"ט ראויות להשתלש שליש מלפניו ושני שלישים כו' וזו של מ' היכן הוא לוקה אותה בין כתיפיו עכ"ל פירוש בין כתפיו היינו בין ידיך והא דנקט מכות האלה בלשון רבים אע"ג שזו היתירה אינה אלא מכה אחת יש לומר דמיירי בנתחייב

ב' מלקיות או יותר והוכה בכל פעם אותה היתירה בין כתפיו וז"ש ששאלו הנלקה מה המכות האלה בין כתיפיו אם באו ע"י מלקיות רבים איך היה יכול לסבול מכות ומלקיות כ"כ ואמר אשר הכיתי בית מאהבי שהכוונה בדרך אהבה שלא נתכוונו להכותי מכת מות רק להדריכני בדרך ישרה ורבנן דאמרי ההוא בתנוקות של כו' ניחא טפי מכות בלשון רבים אבל השאלה מה המכות האלה רצה לומר אשר הרושם מהמכות רק בין ידיך דהיינו בין כתיפיו שאינו במקום סכנה ויאמר אשר הכיתי בית מאהבי שלא הכוני במקומות שיש בו סכנה כמו בראש ונגד אברים הפנימים רק בין כתפיים ולא נתכוונו רק לתוכחת מוסר ואשר יאהב יוכיח וק"ל:

וחותם והוא רחום יכפר עון וגו' וחוזר וכו' מדברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק ט"ז וסמ"ג עשין ק"ה נראה דל"ג כל זה אלא שמתכוין לגמור ב' הפסוקים דהיינו אם לא תשמור וגו' והפלא ה' את וגו' עם המלקיות ואם לא גמר חוזר לתחלת המקרא דהיינו אם לא תשמור וגו' ולא הזכירו כלל קרא דושמרתם את דברי וגו' וקרא דוהוא רחום וגו' ונראה לפי גירסת תלמוד שלנו לומר שכוונו בקריאת אלו פסוקים לפי מנין תיבות שלהם דבפסוק והפלא ה' את וגו' יש בו י"ג תיבות נגד מכות השילוש שלפניו אך בקרא קמא אם לא תשמור לעשות וגו' אין בו רק כ"א תיבות וחסר ה' תיבות מב' ידות שמלאחריו ואמר למלאות החמש תיבות אלו לחזור לתחלת המקרא ושמרתם וגו' ר"ל בה' תיבות שבתחלת מקרא זה שהביא ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' ויהיה כל התיבות ל"ט וכלפי שהתחיל לקרות בנלקה אם לא תשמור לעשות וגו' ועי"ז והפלא ה' את מכותך וגו' יש לסיים בו בדבר טוב ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' וגם בפסוק הזה יש בו י"ג תיבות ואמר וחותם והוא רחום וגו' דגם בו יש י"ג תיבות ואפשר לפרש עוד בזה דפסוק ראשון אם לא תשמור וגו' אינו רק על ענין מה המכות באו אבל אלו שלשה פסוקים דהיינו והפלא ה' וגו' ושמרתם את דברי וגו' והוא רחום וגו' שכ"א מהם יש בו י"ג תיבות וכולם יהיו ל"ט תיבות והם נגד מכות המשתלשים לי"ג וכולם ל"ט ודו"ק:

דף כג.

כל המבזה את המועדות כאלו עובד עבודת כוכבים כו' ביטול המועדות בזמנם הוא גורם לעבודת כוכבים כמו שמצינו בירבעם שאמר אם יעלה העם להעלות זבחים וגו' ויעש שני עגלי זהב ויעש ירבעם חג בחדש השמיני וגו' אשר בדא מלבו והוא כי המועדות בזמנם הם זכר ליציאת מצרים כמו שהוא בנוסח התפלה והוא מורה על מציאותו ויכלתו ברוך הוא וזה שאמר אלהי מסכה לא תעשה וגו' שהוא העגל הנזכר לעיל מיניה באותה

פרשה את חג המצות תשמור וגו' כ"א במועדי שהם זכר ליציאת מצרים המורה על יכלתו ב"ה הפך שעשה ירבעם עגל ואמר הנה אלה אלהיך אשר העלוך מארץ מצרים ובדא חג שלא בזמנו וק"ל:

כל המספר לה"ר וכל המקבל לה"ר וכל המעיד כו' ראוי להשליכו כו' לפי מ"ש שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו שאפילו כלב הזה שאינו בן דעת לא יחרץ לשונו וזה האיש החורץ לשונו לדבר בחברו ישראל וגם המקבל ממנו ע"כ ראוי במדתו להשליכו לכלבים הללו ופרשב"ם פרק ע"פ קרי ביה לא תשיא נראה בעיני דל"ג ליה דכולהו משתמע מלא תשא שכשמספר או מעיד הרי נשא בפיו שמע שוא עכ"ל אבל בכל נוסחות גמרות שלנו בהך דרשה ובפרק קמא דסנהדרין ובפרק שבועת העדות איתא כן קרי ביה לא תשיא משום דתשא אינו מלשון נושא כפיו אלא מלשון קבלה וכן תרגומו בכל מקום תשא תקבל ולהכי צריך למדרש על המספר ועל המעיד לא תשיא שלא תגרום להתקבל עמך לה"ר וק"ל:

יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר כו' עכ"ל ולעיל לגבי רצועה של עגל לא קאמר הכי יבא מי שמכיר קונהו ויפרע ממי שאינו מכיר קונהו ויש לפרש בכוונת המקרא שדימה את ישראל והעובד כוכבים כמחליף שור בחמור ומשך בעל החמור את השור והחמור עדיין בבית בעליו הראשון ואוכל מאבוס בעל הראשון ודימה את ישראל לשור שהוא בהמה טהורה ואת העובדי כוכבים לחמור שהוא בהמה טמאה ומשך הקב"ה את ישראל כמ"ש משכני אחריך וקנאם לו אבל החמור שהם העובדי כוכבים אף שהחליפם וחלק אותם לצבא השמים מכל מקום הם ברשותו ונזונים ממנו יתברך ברוך הוא שהוא אבוס בעליו הראשון ולז"א ולא ידע שור קונהו שקנאו במשיכה וחמור אבוס בעליו דהיינו ברשות בעליו הראשון אבל ישראל שהם קנויים לו במשיכה כמה שאמר לעיל ועל כן נקראו ישראל שנתתי חתימתי אל בהם כדרך כל קונה בהמה שתולה חתימתו בה לא ידע קונהו גם עמי לא התבונן ר"ל שלא התבוננו אפי' כעובדי כוכבים הללו שכולם עמי ניזונים ממני ולזה כיון שהמכות אלו לחוטאום תחת המכות שראוי לבא לו מן העובדי כוכבים כמו שקוראין לנלקה והפלא ה' את מכותך וגו' כדלעיל אמר יבא מי שמכיר אבוס בעליו כו' שהוא החמור הרמוז לעובד כוכבים ויפרע ממי שאינו מכיר כו' דהיינו כחוטא בישראל וק"ל:

נפשו ניטלת לו וכו' העושה מצוה כו' מפירוש הרע"ב אית דמפרשי דעל חייבי כריתות שלקו קאמר דמי שקיבל עליו הדין ועשה מצוה כשלקה על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו ויפטר מידי כריתות שמדה כו' עכ"ל ולהאי פירושא רבי ישמעאל דקאמר ממקומו

הוא למד וכו' אהך מלתא נמי קאמר והכי קאמר ממקומו הוא למד הך מלתא שנאמר ונכרתו הנפשות העושות וגו' היינו דעובר עבירה נוטל את נפשו עליה ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ותחלת המקרא ושמרתם את חקותי וגו' ושמירתן הוא שב ואל תעשה וקאמר אשר יעשה וגו' אלא דהכי קאמר אף אם יעשה העבירות אלו יהיה חי בהם דהיינו כשקיים מצות הלקאה על העבירה וחי בהם ודמסיים הא כל היושב כו' הוא דרשה אחרת לפסוק זה ועיין פירש"י ורע"ב ועוד נראה דפסוק זה ושמרתם ודאי אכל מצות התורה קאי מדכתיב וחי בהם וכמ"ש התוספות בפרק ד' מיתות אלא דהכי קאמר מדכתיב ברישא דקרא ושמרתם דמשמע במצות שהם שב ואל תעשה קא מיירי כדאמרינן השמר פן ואל ואינו אלא לא תעשה ומסיים בו אשר יעשה אותם האדם וחי וגו' הא למדת שהיושב ולא עבר עבירה וכו' כדקאמר ושמרתם וגו' נותנין לו שכר כעושה [מצוה] כדמסיים ביה אשר יעשה וגו' ובא רבי שמעון בר רבי לומר דדבר זה מפורש בקרא שהשב ואל תעשה בעבירה הוא כעושה מצוה ונותנין לו שכר כעושה מצוה שהרי במצות דם כתיב רק חזק וגו' ומסיים בו לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך וגו' אם כך בחייבי כריתות שנפשו של אדם קצה כו' גזל ועריות כו' עריות הוה שפיר ק"ו שהם גם כן חייבי כריתות שנוטל נפשו עליה כמו בדם אבל גזל אינו מחייבי כריתות ואפשר דסמך אדברי קבלה דבגזל נוטל ג"כ נפשו עליה כדכתיב וקבע את קובעיהם נפש נפשו של גזלן כדאמרינן בסוף בבא קמא

דף כג:

ומ"ש רבי חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות כו' הוסיף גם כענין זה דבהרבה להם תורה כו' ומה הרבה להם הם לא תעשה שהם שס"ה לא תעשה ועשיין אינן רק רמ"ח הוא כדי לזכות למען צדקו שגם בשב ואל תעשה יזכה כמו בעושה מצוה ועוד נפרש בזה לקמן בפירוש הרמב"ם וק"ל:

ושאלת שלום בשם וכו' עי' פירש"י וכפי' שני משמע בסוף מסכת ברכות דבמצות דמייתי עליה עת לעשות לה' הפרו תורתך דהיינו להפר תורה שאסרה להזכיר השם לבטלה ע"ש ועי"ל דה"ק דמותר לשאול שלום בשם דהיינו כי הך דלא הזכיר לו נתינת שלום רק ה' עמכם שהוא בעצמו שאלת השלום וכן ה' עמך גבור החיל וגו' שלא הזכיר לו שלום רק ה' עמך הוא היה השאלת שלום ויש תימה בדבר דקאמר שהמלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור הסכים עם בית דין של בועז שאמר כבר ה' עמכם והרי מעשה דגדעון היה זמן רב קודם מעשה דבועז שכן סדר השופטים גדעון אבימלך תולע יאיר יפתח אבצן

ואמרינן פרק הספינה דאבצן זה בועז ואין סברא דהיה בועז אפילו מכלל בית דין של גדעון שהיה ששה דורות לפניו ועוד דאיתא במדרשות דמעשה רות היה בסוף ימיו של בועז ודו"ק:

עד שיבלו שפתותיכם כו'. ובמסכת תענית מפורש מכאן דאין מברכין על רוב טובה והמכוון בזה נראה דר"ל דעל הברכה שהיא בנגלה על הרבוי ביותר יאמר האדם די שאין צריך לו כ"כ וע"כ אמר אחר שתהיה הברכה לכם יתרבה הדבר ויבלו שפתותיכם מלומר עליו די דהיינו שתהיה הברכה מצויה בסמוי מן העין שלא ירגיש האדם בו לומר די וז"ש והריקותי לכם ברכה שתהיה הברכה בהרקה דהיינו סמוי מן העין וכשהוא בכלי שגם מה שאתה מריק ממנו לא יחסר ממנו דהיינו שישאר בכלי כאילו הוא מלא וכיוצא בזה שתהיה הברכה בסתר בענין שאין אתה אומר די כאמור ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קמעה והוא מתברך במעיו וק"ל:

צדקה ממני מנא ידע כו'. ימאן מלפרש דמלת צדקה דבק לממני שהיא צדקה יותר ממני וכן פי' הרמב"ן דהא כיון דלא ידע שהיא נתעברה ממנו ושמא מאחר נתעברה כדקאמרי' והרי אינה צודקת ממנו ועוד דמה שאמר ע"כ לא נתתיה לשלה אין זה מספיק שהיא צודקת יותר ממנו דאדרבה דאיכא למימר לאידך גיסא דשפיר עשה דלא נתנה לשלה כמה שכתוב פן ימות עליה כאחיו והיא ידעה שחמיה היה והפקירה עצמה לו אבל הוא יותר צדיק שלא ידע כי כלתו היא וע"כ אמר שמלת צדקה ממני אין דבוקים ופירשו צדקה בדבריה שאלו המטלטלים שלי הם וממני הוא דבר בפני עצמו כדמסיק מנא ידע כו' אי לא דבת קול אמרה כך:

ממני יצאו כבושים כו' עי' פירש"י הכא ובפ"ק דסוטה ועוד פי' הכא ל"א מאתי היתה שיצאו ממנו עכ"ל ואין לשון זה מובן ועיין בפי' ע"י לשון זה יותר בארוך:

אלא יצתה בת קול כו'. ואין להקשות דאם כן מאי רבותיה שהפליג הכתוב ברוב חכמתו שאמר וישמעו כל ישראל כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו דיש לומר דמ"מ כיון דראו כל ישראל שהסכימה דעתו לדעת המקום כמו שהעיד הבת קול ראו כי חכמת אלהים בקרבו.

ומ"ש כולהו **ישראל** בלשון יחיד דכתיב ישראל נושע בה'. ומה שלא הביא קרא דתורה דכתיב ויחן ישראל נגד וגו' משום דאיכא למידרש ביה כדאי' במכילתא והביאו רש"י בפירוש החומש מלמד שחנו ישראל כאיש אחד בלב אחד וכו' עיין שם אבל ליכא למימר דרבא נמי דרש הכא בכה"ג דכולהו בל' יחיד מקרו דכאיש אחד ובלב אחד אמרו עד וכן

בישראל נושע וגו' דכשהם כאיש אחד ובלב אחד הוא נושע בה' דאם כן הדרא קושיין לדוכתא דאמאי לא מייתו הכא מויחן ישראל וגו'.

ומ"ש **אלא** גמרא. ורש"י בפירוש החומש הביא דרשה דהכא יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים על מלת ממני שבתורה ולכאורה דמפיק ליה ממלת ממני וכס"ד מעיקרא דמנא ידע כו' וכן הבין הרא"ם פרש"י שבחומש והתימ' ממנו דהא לא קיימא הכי במסקנא אלא דגמרא היא וקושיא מנא ידע ליכא כאן דחשיב יומי וירחי ואתרמו כו' והנראה דרש"י ז"ל בפירוש החומש שהביא הך דרשא על מלת ממני לאו דמפיק ליה מניה משום קושיא דמנא ידע כו' כס"ד מעיקרא אלא שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא ר"ל אלא גמרא הוא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמרה ממני יצאו כבושים וכן יש לפרש בויאמר עד והיא אמו דגמרא היא דלא אמרו ישראל ושלמה כך אלא שהבת קול אמר כך ודו"ק:

תרי"ג מצות נאמרו למשה וכו' בא דוד והעמידן על י"א וכו'. פירש"י דורות האחרונים לא היו צדיקים כ"כ ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה וכו' וכן כל שעה דורות שלמטה הולכים ומתמעטים אותם עכ"ל. הקושיא מפורסמת בזה וכי באו לבטל כל שאר מצות והרמ"ה [בע"י] הרגיש בזה וכתב לאו למימרא דאי עבד הנהו לחוד זכה לחיי עולם הבא דא"כ בטל עונשן של עבירות וכו' דקיימא לן דמאן דמקיים לה לתורה כולה מסייע ליה הקב"ה וכו' וכיון דחזא דוד דהוה ממעטי דרי ואזלי בעי רחמי ואוקמינהו לאגוני מיצר הרע אאחד עשר וכו' ע"ש גם זה דחוק דא"כ דוד נמי לוקמא אאחת וליכא למימר דדוד העמידן על אחת מאחד עשר שזכר וחבקוק לא העמידה רק על האמונה א"כ בא חבקוק להחמיר ובעל העקרים פי' בזה וז"ל שאין הכונה לומר כי בעשיית אחד עשר או ג' מצות מקנה לו השלמות האנושי המדרגה שתושג מצד כל המצות שבתורה אלא שכל אחד מן הנביאים היה מתכוין לעשות כללים כוללים מצות רבות מהתורה וכו' כדי שעל ידם ישיג האדם המדרגה הגדולה מהשלמות כי למה שקשה על כל האדם להעמיס על עצמו תרי"ג מצות ומנה דוד י"א שהם כוללים למדות טובות וכו' עכ"ל מיהו הא דקאמר כל העושה מצוה אחת כאילו קיים כולם לא משמע כפירושו והנראה כפי מה שפירש הרמב"ם על מאמר ר"ח בן עקשיא סוף משנה פרק זה וז"ל והוא מעיקרי האמונה בתורה כ"א יקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות בוראו כראוי ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה לשמה מאהבה וכו' זכה לחיי עולם הבא כי בהיות המצות הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה וכו' ע"ש וענין זה בפרק קמא דעירובין שנחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא

יותר משנברא והללו אומרים נוח לו שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וכו' הקושיות במאי פליגי ויתור לשון יותר משנברא ויותר משלא נברא. וע"ק כיון שברא הקב"ה את האדם ע"כ נוח לו שנברא ונאמר בו כי טוב גם מ"ש יפשפש במעשיו שזו היא מצות המקום עלינו. אבל הענין כמ"ש שנתן לנו הקב"ה תרי"ג מצות שס"ה לאוין ורמ"ח עשין ובא הרבוי מצד המקבל כי מצד הנותן ב"ה כולם הם כמצוה אחת וז"ש אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום ואמרו במדרש כל הדברים דבר ה' ומה ת"ל אנכי ולא יהיה לך מלמד שאמר המקום עשרת הדברות בדבור אחד מה שא"א לב"ו לומר כן והוא מבואר כי הוא אחד ומצותיו אחד ולא יקבלו רבוי מצדו ית' ב"ה והוא כי במצות אנכי שהיא אמונת היחוד והפוכה לא יהיה לך שלא לשתף **ש"ש** ודבר אחר נכללו כל הלאוין ועשיין אלא שא"א לאדם לומר כן כי מצד שהוא מוטבע בחומר ובזמן בא לו הרבוי וע"כ אמרו כי כל מצות התורה נכללו בעשרת הדברים כמ"ש רבינו סעדי' ושוב כלל כולם במצות אמונה שהיא השורש ומקור לכולם אבל א"א לנו להבין רק ברבוי ולפי שאילו לא נברא האדם לא היה בו מעשה וא"כ היה בבריאותו צד שכר וצד הפסד דהלאוין הוי ודאי מתקיימין לולא נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאתו והעשיין הוא הפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימן והשתא שנברא אפשר שיזכה ויעשה ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי מצד בריאתו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין אפשר שיהיה נפסד יותר משנברא ויקיים העשיים דנמצא יצא שכרו בהפסדו. וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיקיים העשיין משלא נברא ויקיים הלאוין דיצא הפסדו בשכרו. ואמר בזה דנמנו וגמרו ר"ל שבאו בזה למנין המצות שהלאוין הם יותר מהעשיים וע"כ הסכימו וגמרו לומר שלא נברא האדם בשביל עצמו ויותר היה טוב לו שלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטים ועכשיו שנברא לא נברא אלא לכבוד המקום שנאמר לכבודי בראתיו וגו' שיעשה מצות בוראו וע"כ אמר יפשפש במעשיו שהם העשיין ולא די בסור מרע רק בעשה טוב דבשביל כך נברא שהרי הלאוין יותר היו מקויימין בשלא נברא והשתא כיון דתכלית בריאת האדם לא היה רק לכבודו ית' ב"ה הרי אין הלאוין מרובין מהעשין כי מצד הנותן אין כאן רק מצוה אחת שהיא האמונה היא העשה אנכי ה' וגו' שהיא מוקדמת ללא יהיה לך שהיא אזהרת השתוף וד"א שלא נברא רק לכבודו ית' ב"ה וכל מצוה הן לאו הן עשה הרי הוא נכלל מצד הנותן באנכי ולא יהיה לך ובפסיקתא אני ישנה ולבי ער זה הקב"ה אמר רבי חייא בר אבא מנין שהקב"ה לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וחלקי אלהים וגו' הכוונה

בזה כי כל רמ"ח אברים נגד העשיים ואבר הלב נגד עשה של אנכי כמו שהלב הוא שורש של כל רמ"ח האברים וחיותם כן היא מצות האמונה היא כלל ומקור של רמ"ח העשיין ששמענו מפי הגבורה וזה שאמר שמצות אנכי שהיא אמונתו ב"ה הוא ער ונגד לבן של ישראל והדמיון בזה בלאוין שהם שס"ה ואמרו ביומא השט"ן הוא שס"ד בכל השנה הוא מסטין חוץ מביום הכפורים הוא נגד לאו של לא יהיה לך ששמענו מפי הגבורה הכולל כל הלאוין כי כולם באו לעבור מצד שתוף דברות אחרים ויוה"כ שאנו כמלאכים ואין בנו שום מעשה ואכילה ושתיה ושום שתוף ד"א והוא מכפר על כל השנה כי הוא כולל כולם ולזה אמר אני ישנה כי מצדי כשאני ישנה והייתי סור מרע בכל השס"ה ימים כמו שלא נברא ולא הייתי בא לעבור הלאוין וישנה כתיב חסר גימטריא שס"ה אבל אמר לבי ער כי מצדו יתברך ב"ה נבראתי וצריך להעיר עצמו לעשות טוב ולקיים האמונה אנכי ה' וגו' שכל מצות רמ"ח עשיים נכללים בה כדמיון הלב שכל רמ"ח אברים תלויים בה וז"ש צור לבבי וחלקי וגו' ר"ל שאמונתי שהוא הצור היא ברמ"ח עשיים כמו לבבי ברמ"ח אברים וע"פ הדברים האלה דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות שס"ה לאוין כנגד ימות החמה כמ"ש ולא יהיה לך שהוא מקור כל הלאוין הוא נגד יו"כ שהוא מקור כל ימי השנה ורמ"ח עשיין ושורש לכולן האמונה מצות אנכי נגד רמ"ח אברים שהמקור ביניהם הלב והאברים לא נבראו רק בשביל עשיים שהם כלי העשיים אבל הלאוין יותר היו מתקיימין בשלא נבראו האברים כלל אבל היו לאוין שס"ה כמ"ש כנגד ימות החמה שבכל זמן שהוא ימי השנה שהוא היקף היומי שייכים לקיים הלאוין וא"ר הונא מאי קרא שיזכה האדם במצוה אחת אם עשאה ע"ש המתכונה שלמה ואמר תורה צוה לנו משה שהם תרי"א מצדינו המקבלים וזה שדקדק לומר לנו אבל מצד הנותן ב"ה אינו רק מצוה אחת והיא עשה אנכי וההפך לא תעשה לא יהיה לך שמענום מפי הגבורה כי מצדו הם כוללים כל מצות התורה וכל מצות התורה כאחד הם חשובים לו.

דף כד.

ואמר **דוד** בא והעמידן כו'. לפי שיטתנו זוכיון דרוב מצות התורה מתרי"ג המצות אינן מצויים שיזכו בהם לחיי עולם הבא אלא במעט אנשים ובמעט מהזמנים כי יש הרבה מצות שהם לכהן ולא ללוי וישראל וכן להפך ויש לנשים ויש שנוהגין בזמן הבית ותלויות בארן גם בלאוין א"א שיזכה בהן אם לא בא עבירה לידו והוא נזהר ממנה וא"כ במה יזכה לחיי עולם הבא וע"כ נתנו הנביאים כללים כוללים לכל אומה ישראלית בכל זמן מהזמנים ושעל ידיהם או באחד בהם איזה שיהיה כ"א מישראל יזכה לחיי עולם הבא

בקיומן ואמר שבא דוד והעמיד דבר זה על י"א כללים שהם כוללים חלק גדול מהתורה בכל זמן מהזמנים ולכל איש שבהם יזכה לחיי עולם הבא.

ואמר **הולך** תמים זה אברהם. כי הוא היה ראש האמונה וכמ"ש במדרש תשורי מראש אמנה זה אברהם שהוא היה ראש האמונה שלא להאמין בזולתו ובשום שיתוף והיה הולך תמים שהיה עושה המצות בשלמות ובתמימות והתחיל דוד בכלל גדול הזה שקיים אבינו שהיה ראש אמונה וכמ"ש בו והאמין בה' ויחשבה לו צדקה כי הנה באיש אחר המבקש שכר על האמונה בו יתברך ב"ה לא עשה [כהוגן] כמ"ש הוו כעבדים העושים על מנת שלא לקבל פרס חוץ מצדקה שמותר לכל אדם לעשות על מנת לקבל פרס כמ"ש מותר לתת צדקה ע"מ שיחיה בני ואמר שהוסיף הקב"ה באברהם שיהיה ראש האמונה לתת לו שכר על בקשתו בשכר כמ"ש מה תתן לי וז"ש והאמין בה' ויחשבה לו לתת לו שכר על האמונה כמו בצדק' גם בשכר וכמו שנתן לו שכר על הצדקה כמ"ש כי ידעתיו למען וגו' לעשות צדקה ומשפט וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו' ופרש"י שכך היה מצוה לבניו שיביא כו' ע"ש:

ואמר **ופועל** צדק זה אבא חלקיה בתענית דיהבו ליה רבנן שלמא ולא אסבר להו. ויש לדקדק למה לא השיב להם שלום כלום כיון ששאלת שלום וכ"ש השבתה מצוה היא ואם מפני שהיה מושכר הרי פועל חוזר אפילו בחצי יום ואפשר שהיה עני כדמוכח התם כי כריך ריפתא לא אמר להו לרבנן כרוכו ופלג ריפתא לינוקא כו' ע"ש וזהו הפועל צדק שהזכירו בו כמ"ש עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים וה"ל פעולת צדק על מתכונת היותר שלמה אף שהיה אפשר לו מזונותיו בדרך אחר והשתא הפעולה ממש צדקה הוה לפרנס את בניו ובנותיו.

ואמרו **דובר** אמת זה רב ספרא. כתב המרדכי פרק קמא דקידושין דהיינו למעליותא דאף להדיוט היה מקיים מחשבתו כדין הקדש דקנה במחשבה כדכתיב כל נדיב לב והוא מבואר שהקדיש דבורו כאלו הם לשמים ועשה החול קודש וכענין זה אכלו החסידים חוליהן על טהרת הקדש והיא המתכונה שלמה שכל דיבורו ומאכלו יהיה קדש

ואמר **לא** רגיל על לשונו זה יעקב אבינו שנאמר והייתי בעיניו כמתעתע שלא היה בו מדת לשון הרע שאם היה אביו יודע שהוא יעקב היה הוצרך יעקב לדבר לשון הרע על עשו נגד פני אביו יצחק שעשו אינו ראוי לברכה לפי מעשיו גם כי כבר מכר לו את בכורתו וכמו שהסכים על ידו זה לבסוף על ידי הגדת עשו שאמר גם ברוך יהיה וז"ש לא רגל וגו' ר"ל שלא הרגיל עצמו בלשון הרע וההפך נאמר ברשעים למדו לשונם דבר שקר וגו':

ואמר לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנתו של חבירו כו'. ר"ל שיעסוק בתורה כמ"ש בסוף קידושין מניח אני כל האומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה כו' והוא שבכל אומנות הנה אם יש אחר באותה מבואה שיש לו אותה אומנות הוא מעכב ע"ז שרוצה לירד לאומנותו כדאמרי' פ' לא יחפור דא"ל קפסקת לחיותי אבל באומנות של תורה אין כן דבמקרי דרדקי אמרי' שם דמודו כ"ע דלא מצי מעכב עליה דקנאת סופרים תרבה חכמה. ואמר

וחרפה לא נשא על קרובו זהו המקרב כו'. נראה לומר שאמר דחרפה לא נשא על קרובו היינו שמוכיחן ובזה הוא מקרבן אף לעצמו כי כן דרך כל הארץ על איש טוב וישר לומר ולהודיע שהוא קרובו אבל על איש הרע אף אם קרובו הוא מכחיש בו והרי זה אם אינו מוכיחן שישובו למוטב הרי הוא מרחיקו ממנו שהוא מכחיש אח"כ בו שאינו קרובו. ואמר

נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו שגירר כו'. בפרק מקום שנהגו ובפרק נ"ה פירש רש"י כדי שיוסרו הרשעים ויותר נראה לפרש משום כפרה כדאמרי' פרק נ"ה כי היכי דתהוי ליה כפרה לאבוה ובזה יתיישב מ"ש פרק חלק מפני מה לא מנו אמון מפני כבודו של יאשיה מנשה נמי לא נימני מפני כבודו של חזקיהו ברא מזכה אבא אבא לא מזכה ברא דכתיב ואין מידי מציל השתא דאתית להכי אחז נמי לא נימני מפני כבודו של חזקיהו ומפני מה לא מנו יהויקים כו' שנתכפר לו שלא ניתן לקבורה ויש לתת טעם בזה אמאי ברא מזכה אבוה ואבוה לא מזכה ברא ונראה דהכי קאמר ברא שהוא חזקיהו מזכה אבוה שלא הניח לקוברו ובזה נתכפר לו כמו ביהויקים ומצא לו רמז בד"ה דכתיב כי לא הביאו לקברי מלכי ישראל וכן באמון כתיב ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו ולא הזכיר לו קבורה אבל אבא אינו יכול לזכות ברא בכה"ג שכבר מת הוא ואינו יכול לזלזל בקבורת בנו. ואמר

ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט כו'. יש בזה רמז בכתוב דמעיקרא כתיב מלך יהודה ובתר הכי כתיב ויאמר יהושפט האין פה נביא לה' וגו' וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט וגו' שפירוש וירד שירד מכסאו ולכך קראו בשמו שמחל על כבודו שהיה מלך אף על גב שאין כבודו מחול ואפשר שלזה נתכוין לומר אבי אבי רבי וכו' שאסור למלך למחול על כבודו רק לאביו ולרבו כדאמרינן פרק קמא דקידושין. ואמר

נשבע להרע ולא ימיר כרבי יוחנן דאמר אהא בתענית כו'. לפי שאמר הכתוב או נפש כי תשבע להרע או להיטיב וגו' אמר כי המתכונה שלמה היא שנשבע להרע כנגד היצר הרע דהיינו שלא אוכל ואהא בתענית כר"י ולא נשבע להיטיב לעצמו כגון שאוכל היום

שזה הוא מרדכי היצר וז"ש ולא ימיר דהיינו שלא ישבע להיטיב לגופו שהוא תמורת הרע שנזכר נשבע להרע כר"י דלא אמר כן אלא לאשתמוטי מר"ג שלא רצה ליהנות משל אחרים: ואמר

כספו לא נתן בנשך וגו'. מבואר בפרק הרבית בחידושי ע"ש: ואמר

ושחד על נקי לא לקח כגון ר"י בר' יוסי. בסוף כתובות לפי שכל שחד הוא מקרבא דעתיה שהוא עושה לו טובה בשביל זה אבל אריס זה היה נקי ולא הביא לו ביום זה לטובת ר"י רק לטובתו שלא ילך שנית למחר והיינו על נקי בשביל שיהא נקי מה' ומישראל משא"כ בעובדא דר"י בן אלישע שאפשר היה לו למיתב לכהן אחר טרם שבא לכאן ואמר שכל עושה אחד מאלה י"א כללים על מתכונה השלמה כמו שעשו אלו הצדיקים לא ימוט לעולם:

מי כתיב כל עושה אלה עושה אלה כתיב כו'. יש לגמגם דממה שאמר מי כתיב כל עושה אלה משמע אלו הוה כתיב כל עושה אלה יתחייב לפרשו דוקא דעביד לכולהו ולא לחד מינייהו ומהא דמייתי ראיה מאל תטמאו בכל אלה מוכח דאע"ג דכתיב כל אלה יש לפרשו אחד מכל אלה ובמדרש ילקוט בספר מיכה ובגי' עין יעקב ליתא כל זה ע"ש ונראה ליישב הגי' שבתלמודינו דודאי מלת כל הונח ברוב מקומות כמשמעו אכולהו ולא אכל חדא מינייהו ומ"ה אלו הוה כתיב הכא עושה כל אלה היינו מפרשים בו דעביד לכלהו ולא דעביד חד מינייהו ולא היינו מפרשים כל כמו אל תטמאו בכל אלה דהתם מוכרע ממקומו אבל השתא כיון דלא כתיב כל אלה פירושו אחד מאלה דאל"כ ליכתב כל אלה ומ"ש תו דאלת"ה כו' שלא תאמר דאע"ג דלא כתיב כל אלה מלת אלה לחוד נמי הונח אכולהו ולא אאחת מאלה ואין לו משמעות אחר וע"ז מייתי ראיה מאל תטמאו בכל אלה דהתם ע"כ מלת אלה הונח אאחת ואם כן הכי נמי הכא כיון דלא כתיב כל איכא לפרשו אחת מאלה דאל"כ לכתוב כל ודו"ק:

בא ישעיה והעמידן על ו' כו'. כללים היותר מצוים ושאין אדם נמלט מהם וכ"א כולל חלק גדול מן המצוה ואמר הולך צדקות זה אברהם שנאמר כי ידעתיו וגו' ר"ל שהוא ודאי עשה צדקה וגמילות חסדים אבל נוסף בו שהולך צדקות להדריך את בניו לעשות צדקה שנאמר כי ידעתיו וגו' ופירוש הכתוב על פי מ"ש בחלק שלשה דברים היו בסדום האחד שאמרו למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלא לחסרנו נשכח תורת רגל מארצנו כו' השני במשפט שקר כמ"ש דאית ליה חד תורא מרעי חד יומא דלית ליה ב' כו' דעבר במברא חד זוזא דלא עבר ב' ד' דיינים הוו התם שקראי כו'. ע"ש הג' בצדקה דאתרמי ליה עניא יהבי ליה כ"א דינר וכתב שמיה עליה ולא יהבו ליה ריפתא כי הוה מיית אתי

כל חד ושקל דידיה וההיא עובדא דרביתא פלטית כו' ע"ש ולז"א השי"ת ב"ה כי ידעתיו וגו' ר"ל שאודיע דבר זה לאברהם שאני מאבד הסדומים בשביל ג' עבירות אלו למען אשר יצוה את בניו ליזהר בהם שלא יעשו כן רק ושמרו דרך ה' הוא דרך עוברי דרכים להכניס אותם לבית ולעשות משפט וצדקה כמשמעו וכל זה עשה ה' למען וגו': ואמר

ודובר מישרים זה שאינו מקניט פני חבירו. שאינו מדבר בעקב ורמאות להונות חבירו כדאמרינן פרק הזהב כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו' והכל נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה והטעם כי האונאה בדבור רמאות ועקב אין דינו מסור לב"ד כמ"ש שם כל דבר המסור ללב כו' ואמר מואס בבצע כגון ר"י בן אלישע מהנראה שאף שאמר פסילנא לך לדינא ולא רצה לקבל משום שחד מ"מ אחר שלא ישב עליו בדינו היה לו לקבלו אבל לא קבלו משום עושק של כהן אחר שהיה זה רגיל ליתן לו מתנותיו: ואמר

נוער כפיו וגו'. כי דיין הצדיק נוער כפיו ופותח ידו וכפיו ומראה שאין בידו כלום בפני בעלי דינין שלא יחשדוהו אחד מהן שקבל דבר מה שבידו מבעל דין חברו וזו דעת ר"י בר יוסי שאף שלא הביא האריס לטובת ר"י רק לטובת עצמו כמ"ש לעיל מ"מ לא רצה בזה מפני החשד שלא יאמרו נתנו בתורת שחד. ואמר

אוטם אזנו משמוע דמים דלא שמע בזילותא וכו'. והיינו דמים שהמבזה אותו כאילו שופך דמים דאזיל סומקא וכו'. ודמים תחת דמים ששיערו למבייש ת"ח ליטרא זהב: ואמר

ועוצם עיניו מראות וגו'. בשעה שעומדות על הכביסה נקט בכה"ג דודאי להסתכל בפני אשה ובשאר מקומות המגולים דאסור דאפשר ליזהר ולהשמר מלהסתכל בזולת עצימת עין רק שלא יגבה עיניו ובכפיפת ראש אבל בשעת הכביסה במקום מגולה בעקבת רגל האשה א"א ליזהר מלהסתכל אם לא בעצימת עין והכי מוקמינן לה בפרק ח"ה דמבעי ליה למינס נפשיה וע"ש בחדושינו ומסיים וכתיב הוא מרומים וגו' ר"ל שהמקיים אלו ששה מצות הכוללים חלק גדול ממצות התורה הוא מרומים ישכון שהוא זוכה למעלה גדולה: ואמר

בא מיכה והעמידן על ג' כו'. שהם יותר כוללים ומוסכמים גם בדת הנימוסית וז"ש דכתיב הגיד לך אדם מה וגו' שהיא דת הנמוסית המוסכם בשכלו של אדם ומה ה' דורש מעמך וגו' שהוא דת אלהית כי באלו הג' דברים הדת נימוסית תודה ומסכים לדת אלהית והם משפט ואהבת חסד והצנע לכת אבל אמר שיש יתרון לדת אלהית שהיא תשער שלא לעשות המצות בשתוף ד"א רק לש"ש והוא שאמר

והצנע לכת עם וכו' שאף בדבר המפורסם וגלוי לא יאמר האדם כך וכך וזו המצוה עשיתי שאין זה רק ליוהרא ולכבוד עצמו שהוא שתוף ד"א ואין זו מתכונה שלמה שתהיה המצוה לשמה וא"כ ק"ו לדברים שדרכן לעשות בצנעא כגון הצדקה שמלבד זה אסור לעשותה בגלוי שלא יתבייש המקבל: ואמר

שבא ישעיה ופיחת מהן והעמידן על שנים היותר כוללים בין איש לחבירו והם משפט וצדקה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה וגו' ר"ל אף שבעוה"ז שכר המצוה נעלם כמ"ש עין לא ראתה וגו' לפי שהשכר שיהיה לעוה"ב הוא בב"ת לפי שהוא בא מצדו ית' שהוא בב"ת כי לא נברא האדם רק בשבילו ב"ה לקיים העשיים כמ"ש לעיל וע"כ אמר וצדקתו להגלות בעוה"ב שתקרב התשועה ממנו ית' אז תגלה צדקתו והשכר הנעלם בעוה"ז: ואמר

שבא חבקוק וכו' שנאמר וצדיק באמונתו יחיה שהוא האחד היותר כולל לכל בר ישראל בכל עת והיא האמונה שהיא אנכי מעשיין ולא יהיה לך מלאוין ששמענום מפי הגבורה כמ"ש לעיל ר"ל מפי הגבורה שהוא אחד ומצותיו א' ולא יקבלו המצות רבוי מצדו ית' ב"ה וע"ז רמז דוד בתמני אפי שאמר כל מצותיך אמונה וגו' ר"ל שכל המצות נכללים במצוה הראשונה שהיא אמונה ששמענו מפי הגבורה וכמו שהעמידה חבקוק שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וגו':

וישכון ישראל וכו' עיין פרש"י ועוד נראה לפרש ע"פ מ"ש דשם ישראל הוא ע"ש מעלתם וישרותם ושם יעקב ע"ש עקב מרמה וז"ש לא יעקב יאמר עוד שמך שיהיו ח"ו מעשיך בעקב ורמיה כ"א ישראל יהיה שמך ע"ש מעשיך הישרים לאל ולזה כשישראל עושין רצונו של מקום נקראו ישראל וכשאין עושין רצונו של מקום נקראו יעקב כמ"ש כי כל אח עקב יעקב וז"ש שהתנה משה בברכתו לישראל וישכון ישראל ר"ל כשאתם עושין רצונו של מקום ותהיו קרוים ישראל תשכנו בטח כמ"ש וישבתם על הארץ לבטח אבל בדד וגו' כשאין אתם עושין רצונו של מקום כעין של יעקב שהוא עקב ורמיה אז תהיו בדד כמ"ש ירמיה איכה ישבה בדד בדד ישבתי ואמר שבא עמוס וביטל זה התנאי ואמר חדל נא מתנאי זה בברכה זו כי מי יקום יעקב וגו' כי איך יהיה לו תקומה כשהוא יהיה כעין יעקב שקטן הוא ע"ש מעשיו וכן היה שנתבטל התנאי דכתיב כי נחם וגו':

משה אמר ובגוים וגו' ובא ירמיה ואמר הלוך וגו'. שדרשו פסוק זה על הגלות שאמר עם שרידי חרב בגלותם וה' יתברך ב"ה מתהלך בתוכם בגלות להרגיעם היפך שאמר משה ובגוים וגו'.

משה אמר פוקד עון וגו'. משה גופיה אמר איש בחטאו יומתו ובפ"ק דברכות רמינן הני קראי אהדדי ומשנינן הא דכתיב פוקד עון אבות וגו' כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ודכתיב איש בחטאו וגו' כשאין אוחזין כו' אבל קרא דיחזקאל הנפש החוטאת היא תמות משמע ליה דאיירי אף כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וביטל גזירת משה דכתיב בתר האי קרא בן לא ישא בעון אב וגו' ורשעת הרשע עליו תהיה והרשע כי ישוב וגו':

משה אמר ואבדתם וגו' בא ישעיה וכו'. נראה שהוא מפרש ואבדתם אבדה ממש כרב דמייתי ליה לקמן דהשתא בא ישעיה וביטל הגזירה ובאו האובדים וגו' אבל למאן דמפרש ואבדתם כאבדה המתבקשת לא הוה צריך לבטל הגזירה. והא דלא מייתי הני קראי מארבע גזרות לא כסדר הכתובות שבתורה ולא כסדר הנביאות אפשר דלפי ענין ד' הגזרות שיבואו זה אחר זה קחשיב להו דבדד ישב כמ"ש הוא תחלת החורבן ואחר כך שלא יהיה להם מרגוע בגלות ואחר כך שיפקוד שם עונותם על בניהם שיולדו להם בגלות ואח"כ ואבדתם ולכך מייתי נמי כסדר הזה הנביאים לבטלם ודו"ק:

שנאמר תעיתי כשה אובד בקש וגו'. אמר תעיתי כשה אובד המתבקש מבעליו כן בקש עבדיך האובד בגלות ואף שפשע העבד בך הנה מצותיך לא שכחתי והם עמי בגלות וראוי לך לבקש אותי בשביל מצותיך אשר עמי ובדרך צחות נאמר בזה הכתוב לפי מ"ש בפ' אלו מציאות דשה דכתבה בפרשת אבדה לכ"ע קשיא דלא איצטריך ליה וע"ז אמר כ"י הנני אומר תעיתי כשה אובד ר"ל כשה האובד האמור בפרשת אבדה דלא איצטריך ליה בקרא אבל הוא רמוז על ישראל הנקראים שה פזורה והם המה שה דאבדה שבתורה שהש"י ב"ה הוא בעליו של אותו השה ומבקשו להוציא מאבדתו מן הגלות וק"ל:

דלמא כאכילת קישואין כו'. פי' כאכילת קישואין שאינו נאכל כולו רק בשר שמבחוץ אבל הגרעינין והזרע שבתוכו נשארו כן ישארו זרע ישראל בגלותם ועוד י"ל דה"ק קרא ואכלה אתכם ארץ אויביכם כמו שהארץ אוכלת קישואין שלמים שמניחים בה שהבשר של הקישואין הוא כלה בארץ אבל הזרע שבתוכו אינו כלה בארץ ואדרבה הוא נשרש בארץ ומצמיח ועושה פרי שמגדל קישואין הרבה כן תאכל אתכם ארץ אויביכם שיהיה זרעכם לעתיד מפרה ומרבה בתוך ארץ אויביכם בזמן הגאולה בב"י:

וכבר היה ר"ג כו'. ר"ל כמו שאמר ריב"ח בענין ד' הגזירות שבאו הנביאים ובטלום כבר היה ר"ג כו' ואמר רע"ק דומה לענין זה שבא נביא זכריה וביטל נבואתו וגזירת אוריה שהיה לרעה כמפורש לקמן ומ"ש ושמעו קול המונה של רומי כו' בע"י מפורש שאין זה

קול המונה ממש אבל רצה בו קול המיית ההצלחות הזמניות אשר הם שקטים ושלוים כו' ע"ש:

דף כד:

ע"ב ומ"ש לכך אני משחק מה לעוברי כו' דודאי גם רע"ק מודה דיש להצטער על חורבן הבית כמ"ש כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כו' אבל אמר מה שאתם מצטערים עתה על חורבן הבית מטעם בשביל שאתם רואים שהם עובדי עבודת כוכבים ויושבין בטח והשקט לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך כו' ומ"ש ראו שועל יוצא מבית ק"ק כו' ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק דכתיב כו' יש לדקדק שהרי הנביא היה מצטער ע"ז שנא' על זה היה דוה לבנו וגו' על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ומה ענין ב' הנבואות של אוריה וזכריה זה לזה דהרבה נביאים נבאו זה בפורענות וזה בנחמות ירושלים ויש להשיב דודאי גם רע"ק היה מצטער בראותו מקום המקדש חרב ועל הסתלקות השכינה מש"ה היה קורע ג"כ עמהם כשהגיע להר צופים והנביא שהיה מצטער היינו על עצמות החורבן בראותו שועלים הלכו בו שנסתלקה השכינה משם שהמקדש חרב כמ"ש בתחלת המקרא על הר ציון ששמם אך ממה שהם נתנו סבה וטעם על הצטערם ואמרו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים כו' דבזולת עצמות החורבן שנסתלקה השכינה משם היו מצטערין על שהמקום חרב מאין יושב ור"ל דמקום מקודש כ"כ שהזר הקרב וגו' עכשיו יהיה בו חיה שפלה שהוא השועל דמשמע שהיו מצטערים על השפלות הגדולה שנשתמש בה ואילו היה משתמש בה בן אדם לא היו מצטערין כ"כ ע"ז אמר לכך אני משחק שהוא חרב והשועלים הלכו בו ולא העכו"ם שאין להם נחת רוח ממנו יתברך במקום המקודש כזה להתיישב שם וכדאמרינן גפרית ומלח שרפה וגו' כותיים כמה שנים היו זורעין בה ולא היה עושה פירות כדי שלא יהיה להן נחת רוח ממנו יתברך ב"ה בא"י וז"ש באוריה מה כתיב בגללכם ציון שדה תחרש ר"ל שיהיה ציון חרב ושדה תחרש ר"ל רק שדה ניר ולא שדה זרע שלא יהיה לשום בעל חיים בה נחת רוח רק שיהיה שדה נחרש לא תצמיח ואמר רע"ק ועכשיו שאני רואה נבואתו של אוריה קיימת ששועלים הלכו בה ואין בה ישוב עובדי כוכבים רק כשדה החרושה ואינה זרועה כמ"ש שאין מצמיח בה כלום שלא יתיישבו בה העכו"ם ונקט שועל כדרך שאמרו בנדה עד"מ כדמסיק תעלא מבי כרבא שהשועל אינו מוציא משדה החרושה כלום כפרש"י וערוך כן בהר ציון שהיא שדה החרושה ואף שועל שהולך בה שיוצא מבית ק"ק אף לו אין נחת רוח שם שאין מוציא

שם כלום ולכך אני משחק שהארץ טובה ומשובחת כזו בזמן שהיו ישראל יושבין עליה ועתה היא ארץ רעה ממנה שאין לשום ב"ח נחת רוח בה וכל זה עדות לנבואתו של זכריה שלא יהיה ירושלים מיושב ואין לשום ב"ח נחת רוח בה ממנו יתברך ב"ה עד זמן הגאולה שיתקיים נבואתו עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' שיתיישב ירושלים בזמן הגאולה ויהיה ליושביה ישראל נחת רוח בה יתברך ב"ה ואמר בלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו כו' כפלו הדברים ע"ש שני המעשים שזכר כי מצינו כל הנחמות בלשון כפול נחמו נחמו עמי ובכן ינחמנו אלהינו במהרה בימינו אמן: